

2-TOM, 2-SON

O`ZBEK FOLKLORINING PAYDO BO`LISHI VA UNING NAZARIY ASOSLARI

Ashurova Mohinabonu Ravshan qizi

Oltinsoy Pedagogika kolleji Musiqa ta`lim fani o`qituvchisi

ANNOTATSIYA: Maqolada folklor atamasi va uning o`ziga xos xususiyatlari yoritilgan. Xususan, o`zbekfolklori, uning turlari ilmiy jihatdan tavsiflangan.

Kalit so`zlar: Folklor, ertakmaqol, matal, topishmoq, askiya, qo`shiq, marsiya.

АННОТАЦИЯ: В статье раскрывается термин фольклор и его характеристика. В частности, научно описаны узбекский фольклор и его виды.

Ключевые слова: фольклор, пословица, мatal, загадка, аския, песня, панихида.

ABSTRACT: The article describes the term folklore and its peculiarities. In particular, Uzbek folklore and its types are scientifically described.

Keywords: Folklore, fairy tale, proverb, riddle, askiya, song, marsiya.

KIRISH Folklor asarlari o`zining hayotiyliigi, ijtimoiy tabiati, g`oyaviy mohiyati hamda o`ziga xos badiiy xususiyatlari bilan ajralib turadi. Xalqning mehnati, urf-odati, turmush sharoiti, orzu-istagi, kurash va g`alabalarining temasi va g`oyaviy mazmunida ham aks etadi.

Folklor asarlarining xalqchillik xususiyatularning hayotiyliigi va qaysi bir dunyo qarashni himoya qilishi bilan bog`lanadi. Bu xususiyat, asosan, folklor asarlarida mavjud bo`lgan bosh g`oyaning mohiyatidan kelib chiqadi. Folklor asarlari o`ziga xos badiiy qolip-andozaga ham egadir. Ayniqsa, ertak va dostonlarda mavjud syujet va kompozitsiya hikoya qilish uslubi xarakterli bo`lib, har ikki janrga xos syujet voqelari doimo o`ziga xos boshlanma va tugallanmaga ega bo`ladi. Bunday xususiyat yozma adabiyotda uchramaydi.

Fanga 1846-yilda ingliz arxeologi U.J.Tomsolibkirgan. 1880-90-yillarda "Folklor" termini ko`plab mamlakatlarda, jumladan, Rossiyada ham qo`llana boshlagan.

O`zbekistonda dastlab, "og`zaki adabiyot", "og`iz adabiyoti" atamaları qo`llangan. "Folklor" termini 30-yillarning o`rtalaridan ishlatila boshlagan. 1939-yilda Hodi Zarifning "O`zbek folklori" xrestomatiyasi nashr etilgach, bu termin o`zbek folklorshunosligida mustahkam o`rin oldi.

Xalq ijodi-xalq ommasining badiiy, ijodiy-amaliy va havaskorlik faoliyati, an'anaviy moddiy va nomoddiy madaniyatning xalq og`zaki badiiy ijodi (*folklor*), xalq

2-TOM, 2-SON

musiqasi (*musiqa folklori*) xalq teatri (*tomosha san'ati*), xalq o'yinlari (*raqs*), qo'g'irchoqbozlik, xalq tasviriy va amaliy bezak san'ati hamda texnikaviy va badiiy havaskorlik kabi bo'lgan, jonli ijro sharoitlari va kundalik amaliyotda bizgacha yetib kelgan.

Folklorshunoslik – xalq ijodi haqidagi fan. Folklorshunoslik turli davrlarda va turli mamlakatlarda etnografiya, adabiyotshunoslik, musiqashunoslik, antropologiya va sotsiologiyaning bir qismi sifatida qaralib kelgan. Keyinchalik xalq san'atini (*xalq og'zaki ijodi, musiqa folklori, raqsi, teatri, sirki kabi*) o'rganuvchi mustaqil va maxsus fan sifatida rivojlanadi.

Musiqa folklori.

O'zbek musiqa san'atida dostonning ikki ijrochilik uslubi mavjud: Xorazm doston ijrochiligi va Surxondaryo – Qashqadaryo ijrochilik uslublari. Xorazm doston ijrochiligida dostonning ma'lum qismi so'z bilan ifodalanib, ma'lum bir bo'laklari qo'shiq ko'rinishida kuyga solib aytiladi. Ijro jarayonida dostonchilar tor, garmon, dutor, doyra, bulamon cholg'ularidan foydalanadilar. Aynipaytda, Bola baxshi taxallusi bilan mashhur bo'lgan Qurbonnazar Abdullayevning ijodi va ijro uslubi keng ommalashgan.

Surxon vohasi doston ijrochiligi qadimiy uslubga asoslangan bo'lib, do'mbira jo'rligida ijro etiladi. Ushbu vohaning asosiy musiqiy janrlaridan hisoblangan dostonlar ayni paytda bir qator ijro yo'llariga ega. Har bir yo'nalishning o'ziga xos ijro an'analari shakllangan va shunga munosib davomchilariga ham egadir. Xalqimizning mashhur dostonchilaridan Ergash Jumanbulbul o'g'li, Po'ikan shoir, Islom shoir, Abdulla Nuraliyev va boshqalar barakali ijod qilishgan.

MAROSIM deb, insonga sihat-salomatlik tilash, uning turmushida to'kin-sochinlik, kundalik hayotida omad keltirish yoki inson hayotining muhim nuqtalarini qayd etish, nishonlash maqsadida maxsus o'tkaziladigan, xalq orasida qat'iy ananaga kirib qolgan xatti-harakatlarga aytiladi.

MAROSIM FOLKLORI deb, marosimni o'tkazish paytida ijro etiladigan qo'shiq va aytimlar, o'qiladigan afsun va duolarga aytiladi.

O'tkazilish vaqti, o'rni va tarzi, funksiyalari va ishtirokchilar tarkibi bilan marosim folklori ikki qismga bo'linadi. **Bular:**

1. Mavsumiy marosimlar folklori.
2. Oilaviy-maishiy marosimlar folklori.

Oilaviy-maishiy marosimlar rang-barang bo'lib, shartli ravishda uch guruhga bo'linadi:

1. To'y marosimlari.

2-TOM, 2-SON

2. Motam marosimlari.

3. Soʻzning sehr-jodu qudratiga asoslangan marosimlar.

Toʻy marosimlari: “Beshik toʻy”, “Xatna toʻy”, “Nikoh toʻylari”.

Motam marosimlari: “Yigʻi-yoʻqlovlar”, “Motam yor-yorlari”.

Soʻzning sehr-jodu qudratiga asoslangan marosimlar: “Xalq afsunlari”, “Ruhiiy xastaliklarda oʻqiladigan afsunlar”, “Badik” va “Kinna” lar kiradi.

Xulosa sifatida shuni alohida taʼkidlash joizki, millatning turmush tarzi, milliy qadriyatlari va anʼanalari xalq ogʻzaki ijodida oʻz aksini topadi. Xalq ogʻzaki ijodi xalqning kim ekanligini koʻrsatadigan oinayi jahondir.

Qolaversa, xalq ogʻzaki ijodining oʻz ijodiy metodi mavjud boʻlib, uni shartli ravishda romantizm tipidagi ijodiy metod deyish mumkin, chunki folklor asarlarida fantastika, badiiy uydirmalar, hayotiy asos boʻlishi, yoʻgʻrilgan xayoliy voqea va hodisalar hayotni tasvirlashning oʻziga xos uslubi sifatida namoyon boʻladi.

Xalq ogʻzaki poetic ijodining asosiy xususiyati ijodiy jarayon-yaratuvchilik va ijrochilik jarayonining kollektivlik xarakteriga egadir. Uning ogʻzakilik, variantlilik, ommaviylik, traditsionlik, anonimlik kabi belgilarini kollektivlik tomonidan yaratilgan poetika elementlari, anʼanaviy uslub vositalari asosida yuzaga keladi. U muayyan eshituvchilar guruhiga moʻljallangan boʻlishi va kollektiv tomonidan eʼtirof etilgandagina ijtimoiy va tarixiy ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. K.Imomov va boshqalar “Oʻzbek xalq poetic ogʻzaki ijodi” T. 1990.
2. T. Mirzayev va boshqalar “Oʻzbek xalq ogʻzaki ijodi xrestomatiyasi” Toshkent. 2008.
3. M.Murodova “Folklor va Etnografiya” T.2008.
4. B.Sarimsoqov “Oʻzbek marosim folklori” T. 1986.
5. M.Alaviya “Oʻzbek xalq marosim qoʻshiqlari” T. 1974.

